

др Вук РАДОВИЋ, LL.M.
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

ШИРЕЊЕ ПОЈМА УГОВОРА О ОРГАНИЗОВАЊУ ПУТОВАЊА*

Резиме

Уговор о организовању путовања, као најзначајнији уговор у туризму, није једноставно дефинисати. Његове основне карактеристике нису универзално препознатљиве, јер међународни и национални извори не садрже униформна решења. Поређењем дефиниција овог уговора садржаних у Бриселској конвенцији, Директиви о пакет аранжманима и Предлогу нове директиве о пакет аранжманима, аутор уочава пројективан развој међународне регулативе, али и прилагођавање појма овог уговора новим околностима.

Уговор о организовању путовања је у српском праву паралелно уређен Законом о облиационим односима и Законом о заштити потрошача. Ова два закона садрже у основи различите дефиниције овог уговора, што је од великог практичног значаја, јер је питање да ли се Закон о облиационим односима уопште примењује на овај уговор након ступања на снагу Закона о заштити потрошача. У овом чланку, аутор анализира основне карактеристике уговора о организовању путовања, а након тога утврђује у којој мери српски пројекти интегришу такве теоријске концепције. На крају су дате препоруке за редефинисање појма овог уговора у позитивном правним пројектима.

* Рад је настао као резултат рада на пројекту Правног факултета Универзитета у Београду „Развој правног система Србије и хармонизација са правом Европске уније – правни, економски, политички и социолошки аспекти“ (2014).

Кључне речи: уговор о организовању путовања, пушовања, пушник, организовање пушовања, динамички пакети, пуришничка услуга, Директива о пакету аранжманима, Закон о заштити пушовача, Закон о облиационим односима.

I Увод

Уговор о организовању путовања је најзначајнији и најраспрострањенији туристички уговор. Појам овог уговора је првобитно био одређен Међународном конвенцијом о путничким уговорима (даље у тексту: Бриселска конвенција).¹ Двадесет година касније, Европска заједница је усвајањем Директиве о пакет путовањима, пакет одмора и пакет турама (даље у тексту: Директива о пакет аранжманима),² редефинисала овај појам. Између та два појма постоје бројне разлике у детаљима, али суштински посматрано, оне су засноване на истом концепту – комбинацији две или више туристичких услуга уз плаћање јединствене цене. Може се рећи да обе дефиниције имају у виду традиционалне пакет аранжмане, код којих путник одлази у туристичку агенцију и са њом закључује овај уговор, при чему је агенција унапред дефинисала комбинацију туристичких услуга коју нуди.

Развој нових технологија, а нарочито Интернета, је показао да постојеће традиционалне дефиниције уговора о организовању путовања не могу да покрију бројна туристичка путовања која су се у међувремену развила. То значи да путницима у све већем броју случајева није гарантована адекватна заштита. Због тога је Европска комисија недавно усвојила Предлог нове директиве о пакет аранжманима, а као једна од најзначајнијих новина је предвиђено проширење појма уговора о организовању путовања.³

1 International Convention on Travel Contracts (CCV) (даље у фуснотама: Бриселска конвенција), Brussels, 23.4.1970, чл. 1(2). Више о одредбама ове Конвенције види: Вјекослав Шмид, *Пушничка агенција и њени уовори с пушницима и даваоцима услуга*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 167–171.

2 Council Directive of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours (даље у фуснотама: Директива о пакет аранжманима), *Official Journal of the EU*, L 158/59, 23.6.1990, чл. 2(1). Више о одредбама ове Директиве види: Момир Драгашевић, „Директива ЕЗ о организованом путовању, одмору и кружном путовању“, *Право и привреда*, бр. 5–8/1996, стр. 666–673; Момир Драгашевић, „Уговор о организовању путовања и заштита туристе као потрошача“, у: Миодраг Мишовић (приредио), *Og caveat emptor go caveat venditor*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2009, стр. 211–227.

3 Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive

За Србију, проучавање појма уговора о организовању путовања има посебан значај из најмање три разлога. Прво, имајући у виду да је уговор о организовању путовања паралелно уређен у два закона (Закону о облигационим односима⁴ и Закону о заштити потрошача⁵), правилно схватање појма овог уговора директно одређује домен примене Закона о заштити потрошача, а индиректно и Закона о облигационим односима.⁶ Друго, појам уговора о организовању путовања је у Закону о заштити потрошача писан под очигледним утицајем Директиве о пакет аранжманима. Међутим, упоређивањем ових појмова уочавају се значајне разлике, због којих се може констатовати да у овом домену српско право није у потпуности усклађено са правом Европске уније и да је у том погледу потребна даља хармонизација. Треће, потребно је установити у којој мери су решења Предлога нове директиве о пакет аранжманима примерена нашим околностима и да ли их у перспективи треба уважити и имплементирати у позитивноправне прописе.

2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC (даље у фуснотама: Предлог директиве), доступно на адреси: http://ec.europa.eu/justice/consumer-marketing/files/com_2013_512_en.pdf (13.2.2014), чл. 3(1–2).

- 4 Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, 22/99, 23/99, 35/99 и 44/99 (даље у фуснотама: ЗОО), чл. 859–879.
- 5 Закон о заштити потрошача, *Службени гласник РС*, бр. 73/2010 (даље у фуснотама: ЗЗП), чл. 93–110.
- 6 За коначну оцену домена примене ова два закона, релевантно је утврдити и појам путника, као и појам организатора путовања. Посматрано из угла путника (потрошача), Закон о облигационим односима нема самосталан домен примене, јер се у персоналном смислу односи на ужи круг лица. Више о појму путника код уговора о организовању путовања види: Вук Радовић, „Појам потрошача код уговора о организовању путовања“, у: Thierry Bourgoignie, Татјана Јованић (eds.), *Strengthening Consumer Protection in Serbia (Јачање заштите потрошача у Србији)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 124–139. Посматрано из угла друге уговорне стране (организатора путовања), Закон о облигационим односима има самосталан домен примене, јер се у персоналном смислу односи на шири круг лица. Он обухвата сваког организатора путовања, без обзира да ли је професионалац, док се Закон о заштити потрошача односи само на уговоре закључене између потрошача и организатора путовања који су трговци. Отуда се може рећи да се домен примене Закона о облигационим односима везује за уговоре о организовању путовања закључене са организаторима путовања који нису у исто време и трговци или јесу трговци, али тај посао не закључују у оквиру своје пословне делатности. Више о појму организатора путовања код уговора о организовању путовања види: Вук Радовић, „Разграничење организатора путовања и посредника код уговора о организовању путовања“, *Правни животи*, бр. 11/2013, стр. 159–169.

II Елементи појма уговора о организовању путовања

1. Комбинација две или више туристичких услуга

Уговор о организовању путовања представља комбинацију две или више врста туристичких услуга (тзв. скуп услуга) које организатор путовања пружа путнику. Правни извори уобичајено наводе три врсте туристичких услуга: превоз, смештај и друге туристичке услуге. Да би се скуп услуга квалификовао као пакет аранжман, као минимум је неопходно да се пруже две од три наведене врсте туристичких услуга (превоз и смештај; превоз и друга туристичка услуга; смештај и друга туристичка услуга).⁷ Пружање две туристичке услуге које спадају у исту врсту (на пример, две услуге превоза, две услуге смештаја или две друге туристичке услуге) не представља пакет аранжман.⁸

Према Закону о облигационим односима организатор путовања се обавезује да путнику прибави „скуп услуга које се састоје од превоза, боравка и других услуга које су са њима везане“.⁹ Строго језичко тумачење наводи на закључак да је за пакет аранжман неопходно да организатор пружа најмање три туристичке услуге, од којих се једна мора састојати од превоза, друга боравка, а трећу представља нека друга туристичка услуга.¹⁰ На овај начин би поље примене Закона о облигационим односима било значајно сужено.¹¹ Међутим, теорија не прихвата овакво тумачење, већ заговара да се у складу са упоредним правом и у српском праву скуп услуга тумачи као најмање две туристичке услуге.¹² Овај недостатак исправља Закон о заштити потрошача, према коме је

7 Упореди са: Момир Драгашевић, „Организовано путовање у праву Европске уније“, *Правни животи*, бр. 5–6/2000, стр. 163.

8 Према неким ранијим ауторима, за пакет аранжман је довољна комбинација две услуге, без обзира да ли су исте природе. Нав. према: Вјекослав Шмид, у: Борислав Т. Благојевић, Врлета Круљ (ред.), *Коментар Закона о облигационим односима – 2*, Савремена администрација, Београд, 1980, стр. 378.

9 ЗОО, чл. 859.

10 Слично: Момир Драгашевић у: Слободан Перовић (главни редактор), *Коментар Закона о облигационим односима – II књига*, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 1415.

11 В. Шмид, у: Б. Благојевић, В. Круљ (ред.), *нав. дело*, стр. 379.

12 Мирко Васиљевић, *Трговинско право*, 13. издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 203. Професор Шмид сматра да би се овај недостатак отклонио благом редакцијом ове одредбе закона, и то тако што би стајало „скуп услуга које се састоје од превоза, боравка или других услуга...“. В. Шмид, у: Б. Благојевић, В. Круљ (ред.), *нав. дело*, стр. 379. Супротно види: Јанко Веселиновић, Светлана Игњатовић, „Уговор о организовању путовања у српском праву“, *Право – теорија и пракса*, бр. 1–3/2013, стр. 87.

пакет аранжман „комбинација две или више туристичких услуга“.¹³ Мана овог закона је у томе што нигде није написано да пакет аранжман обухвата две или више *врста* туристичких услуга, већ је довољно да се пружи две туристичке услуге. Према томе, језички посматрано уговор о организовању путовања ће бити уговор који обухвата и две услуге превоза, две услуге смештаја или две друге туристичке услуге. Овакво тумачење не треба прихватити, без обзира што оно произлази из дефиниције пакет аранжмана. Уместо тога се треба заложити за циљно тумачење, према коме организовање путовања подразумева скуп најмање две врсте туристичких услуга.

Закон о заштити потрошача је увео и један значајан изузетак од приказаног правила. Наиме, пакет аранжман обухвата и „вишедневни боравак који укључује само услугу смештаја у одређеним терминима или одређеном трајању“.¹⁴ На овај начин је закон одступио од логике уговора о организовању путовања, као комбинације две или више врста туристичких услуга. Услуга смештаја је на овај начин добила примат у односу на друге туристичке услуге, јер је она сама довољна за постојање пакет аранжмана. Услов који мора да се испуни је да је она уговорена у одређеним терминима (на пример, 1.4.2014. и 3.4.2014. године) или у одређеном трајању (на пример, од 1.4.2014. до 3.4.2014. године). Приказано проширење домена примене уговора о организовању путовања је непримерено и *pro futuro* га треба избацити.

Све туристичке услуге се могу поделити у два категорије: основне и споредне.

- 1) Основне (именоване) туристичке услуге су оне туристичке услуге које су поименце набројане у правним изворима, и за које се не захтева испуњење никаквог додатног услова да би се сматрале туристичким услугама за сврхе постојања пакет аранжмана. Заправо, реч је о најзначајнијим услугама које се традиционално везују за уговор о организовању путовања.¹⁵ У основне туристичке услуге спадају: превоз и смештај.
- 2) Споредне (неименоване) туристичке услуге нису именоване у правним изворима, већ се подводе под општи појам других туристичких услуга. Оне представљају резидуалну категорију, јер

13 ЗЗП, чл. 5(1)(29).

14 Ова одредба је преузета из раније важећих Закона о туризму. Упореди са: Закон о туризму, *Службени гласник РС*, бр. 35/94, 38/94 – испр. и 48/99 (даље у фусногама: ЗОТ (1994)), чл. 6(3); Закон о туризму, *Службени гласник РС*, бр. 45/2005 и 36/2009 (даље у фусногама: ЗОТ (2005)), чл. 51(2).

15 Слично: М. Драгашевић, „Директива ЕЗ о организованом путовању, одмору и кружном путовању“, стр. 668.

обухватају све туристичке услуге које нису основне (на пример, излети, услуге водича, и сл.). За споредне туристичке услуге је карактеристично да морају да испуне и додатне услове да би се сматрале туристичким услугама за сврхе постојања пакет аранжмана.

Имајући у виду да важећи међународни и домаћи правни извори помињу три врсте туристичких услуга (превоз, смештај и друге туристичке услуге), у даљем тексту ће бити више речи о свакој од њих.

а) Превоз

Услуга превоза је једна од најзначајнијих услуга која се уобичајено везује за уговор о организовању путовања.¹⁶ Она спада у категорију основних туристичких услуга, јер се за њу не везују никакви додатни услови. Ако туристичка агенција у оквиру пакет аранжмана пружа услугу превоза путника од места А до места Б, испуњен је услов постојања једне туристичке услуге. Без значаја је вредност те услуге, њена улога у оквиру целог путовања, дужина пута, врста превозног средства, и сл.

У случају *Keppel-Palmer*,¹⁷ тужилац је изнајмио вилу на Барбадосу по цени од 140.000 америчких долара месечно, а уз то је добио и превоз лимузином од аеродрома до виле. Пред суд се поставило питање да ли је овде реч о уговору о организовању путовања који се састоји из две услуге – смештаја и превоза. Енглески суд је дао негативан одговор на постављено питање, а образложио га је следећим аргументима: прво, нема доказа да је лимузина коришћена; друго, чак и да је коришћена, она представља безначајан део уговора, те га по принципу *de minimis* треба занемарити; и треће, лимузина није наплаћена путнику, што значи да није „продата нити нуђена на продају“. Премда на први поглед логична, ова одлука је очигледно заснована на погрешним премисама. Прво, чињеница да нека услуга није коришћена нема никаквог значаја. Појам пакет аранжмана не зависи од тога да ли путник користи све услуге које су укључене у пакет. Друго, за услугу превоза се не захтева да представља значајан део пакета, што значи да *de minimis* аргумент не стоји. Треће, ако је превоз лимузином био део пакета у тренутку закључења уговора, без обзира да ли је бесплатан, он представља реле-

16 Раније су постојали аутори који су сматрали да је услуга превоза нужна за сваки уговор о организовању путовања. Нав. према: В. Шмид, у: Б. Благојевић, В. Круљ (ред.), *нав. дело*, стр. 378.

17 *Keppel-Palmer v Exsus Travel Limited and Royal Westmorland Villas Limited* [2003] All. E.R. (D) 183.

вантну компоненту пакет аранжмана.¹⁸ Овакав закључак јасно произлази из случаја *Rechberger*,¹⁹ у коме је Европски суд правде, између осталог, јасно ставио до знања да су бесплатна путовања покривена Директивом о пакет аранжманима.

Премда сам појам превоза није проблематичан, у пракси се поставило неколико спорних питања. Прво, да ли појам превоза обухвата само превоз путника? Премда је смисао уговора о организовању путовању у превозу путника, постојећи правни извори (Бриселска конвенција и Директива о пакет аранжманима) користе генерички термин превоза, што значи да би се туристичком услугом сматрао и превоз пртљага. Предлог нове директиве прецизира да је реч о превозу путника, што је исправан концепт.

Друго, шта се дешава у случају да туристичка агенција организује две услуге превоза? Примера ради, прво организује авионски превоз до одређеног места, где ће путника сачекати аутомобил, који ће га превести до коначног одређишта. Како је у овом случају реч о две исте туристичке услуге, овакав уговор се не може квалификовати као уговор о организовању путовања. Међутим, ситуација се значајно компликује ако у наведеном примеру туристичка агенција изнајми аутомобил, који ће путник даље сам користити. У пракси су оваква путовања позната под називом *fly drive* путовања, који омогућавају путнику да након слетања на одређени аеродром, уђе у изнајмљени аутомобил и да се вози у правцу у коме жели.²⁰ Овде се поставља питање да ли услугу изнајмљивања возила (*rent-a-car*) треба квалификовати као туристичку услугу превоза путника или као другу туристичку услугу. Европски суд правде је приликом тумачења сличног појма садржаног у Директиви о заштити потрошача код дистанционих уговора, заузео становиште према коме је изнајмљивање аутомобила обухваћено појмом услуга превоза.²¹ Суд је ову одлуку образложио на два начина: прво, језички посматрано, директива не користи појам „*contracts of carriage*“, који се односи на превоз путника, пртљага и робе, већ појам „*transport services*“, што је шири појам и обухвата све активности које омогућавају путнику да изврши превоз; и друго, у свакодневном животу се под појмом транспорта не подразумева само превоз путника, пртљага и робе из једног места у друго, већ и обезбеђивање превозног средства које ће се кори-

18 Више види: David Grant, Stephen Mason, *Holiday Law: The Law Relating to Travel and Tourism*, 4th ed., Sweet & Maxwell, London, 2007, стр. 43.

19 Walter Rechberger and Others vs. Republic of Austria, Case C-140/97.

20 Види: S. Medlik, *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*, 3. ed., Butterworth-Heinemann, Oxford, 2003, стр. 71.

21 EasyCar (UK) Ltd v Office of Fair Trading, Case C-336/03.

стити за превоз. Премда се ова одлука односи на директиву која уређује дистанциону продају, њен резон се може истоветно применити и на Директиву о пакет аранжманима. Према томе, комбинацију превоза и изнајмљивања возила Европски суд правде би сматрао комбинацијом две услуге превоза, што значи да *fly drive* путовања нису покривена Директивом о пакет аранжманима. Овакво становиште није оправдано, те се треба заложити за тумачење према коме *rent-a-car* треба сврстати у категорију других туристичких услуга, што актуелизује питање у којој мери она представља значајан део пакета.²² Овакво тумачење би било применљиво и за важеће српско право. Имајући у виду уочене недоследности, Предлог нове директиве је изнајмљивање аутомобила изричито сврстао у категорију основних туристичких услуга, поред превоза путника и смештаја.

У неким земљама су веома популарни и тзв. бициклички одмори (енгл. *cycling holidays*), код којих туристичка агенција организује превоз путника до одређене дестинације, где путнике чекају бицикли, којима се они даље возе у жељеним правцима. Код ове врсте путовања се комбинује услуга превоза, као основна туристичка услуга, са услугом изнајмљивања бицикала, као споредном туристичком услугом.

б) Смештај

Услуга смештаја је уз услугу превоза традиционално најзначајнија услуга која се везује за уговор о организовању путовања. Истоветно као и код превоза, и услуга смештаја спада у категорију основних туристичких услуга, те је само њено постојање довољно да се каже да је испуњен услов постојања једне туристичке услуге.

Неспорно је да овај појам обухвата смештај у угоститељским објектима за смештај. Закон о туризму набраја најзначајније угоститељске објекте за смештај, а ту спадају хотели, мотели, туристичка насеља, кампови, пансиони, хостели, преноћишта, одмаралишта, куће, апартмани, собе и други објекти за пружање услуга смештаја.²³ Уобичајено се услуга смештаја везује за преноћиште, тј. смештај за спавање. Практичан проблем настаје у ситуацији када туристичка агенција организује

22 „Изнајмљивање аутомобила, када је претходно понуђено у комбинацији са превозом или смештајем, може да представља туристичку услугу и према томе да креира пакет.“ DTI, The Package Travel Regulations, Question and Answer Guidance for Organisers and Retailers, NOVEMBER 2006, URN 06/1640, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/49791/bis-06-1640-package-travel-regulations-question-and-answer-guidance-for-organisers-and-retailers.pdf (24.1.2014), одговор на питање бр. 12.

23 ЗОТ, чл. 67(2).

превоз путника у коме се може спавати (на пример, железнички превоз у спаваћим колима или превоз бродом у кабини за спавање). У оваквим и сличним случајевима се поставља питање да ли је овде реч о комбинацији две основне туристичке услуге (превоз и смештај), или је реч само о услузи превоза, при чему је смештај конзумиран превозом, или је пак реч о услузи превоза која је комбинована са другом туристичком услугом, што значи да се смештај третира споредном туристичком услугом. Одговор на наведено питање не може бити начелан, већ све зависи од околности конкретног случаја. У том погледу је посебно значајно утврдити да ли је сврха уговора превоз, при чему је смештај акцесоран тој услузи, као и да ли трећа лица комбинацију те две услуге виде као пакет аранжман.²⁴

Као први пример се може узети крстарење Медитераном, које се одвија у луксузном броду, а сваки путник је смештен у одређену, по правилу луксузну и добро опремљену кабину. Код овакве врсте путовања треба заузети став да је реч о пакет аранжману, јер су услуге превоза и смештаја готово подједнако значајне. Путник се одлучује на овакво путовање не само због превоза морем на одређеној релацији, већ и због услуге смештаја и пратећих садржаја. Према томе, иако су у овом случају превоз и смештај нераскидиво везани, у правном смислу њих треба раздвојити и одвојено посматрати.

Други пример се односи на превоз железницом у спаваћим колима. Ако се пође од чињенице да је основна сврха овог уговора превоз путника на одређеној превозној релацији, онда је јасно да се он не може квалификовати као уговор о организовању путовања. У крајњој линији, свако превозно средство обезбеђује путнику неку врсту смештаја, а зависно од тога о каквом смештају је реч, зависиће и висина коначне цене. Међутим, то не значи да услугу смештаја код сваког превоза треба посматрати као одвојену услугу, већ треба правити разлику између смештаја који је у односу на превоз узгредног карактера, што је случај код превоза железницом у спаваћим колима, од онога који то није, што је случај код крстарења Медитераном. Да би смештај био самостални елемент пакет аранжмана он мора да представља нешто више од места (објекта) које путник користи узгредно уз другу услугу која се уговором пружа.²⁵

За угоститељске објекте који пружају услуге смештаја је карактеристично да својим гостима пружају и друге услуге уобичајене у угоститељству. Питање се поставља у којој мери се ове услуге третирају

24 Види: D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 40–41.

25 ДТГ, *нав. смернице*, одговор на питање бр. 13.

одвојено од услуге смештаја, јер за случај да су ове услуге засебне, онда би се овај уговор могао под одређеним условима квалификовати као уговор о организовању путовања. Начелно треба заузети став према коме друге уобичајене услуге које пружају угоститељи нису посебне туристичке услуге. Критеријум треба да буде да ли су те услуге редовно повезане са услугом боравком.²⁶ Тако, примера ради, услуга бесплатног превоза од аеродрома, коју хотел организује за своје госте, се неће сматрати услугом независном од смештаја. Међутим, ако угоститељ пружи неку специфичну услугу неким својим гостима (на пример, посебан културни програм, излети, часови рођења, и сл.), онда се та услуга има сматрати одвојеном од услуге смештаја, што значи да ће се третирати другом туристичком услугом.²⁷

У иностраној пракси се поставило питање у којој мери бесплатан смештај студената у породици треба сматрати смештајем за сврхе пакет аранжмана. Ово питање се поставило пред Европским судом правде, а повод је био спор који се водио између надлежних финских органа и финске непрофитне организације која годинама промовише културне различитости и хармонију између народа, тако што шаље финске адолесценте у стране државе.²⁸ Суд је пошао од тезе да смештај студената у иностраној породици језички потпада под појам смештаја у смислу Директиве о пакет аранжманима. Чињеница да је реч о бесплатном смештају који траје дужи период не утиче на то да се овакав смештај изузме од примене Директиве. Међутим, Суд је на крају нагласио и да је циљ Директиве био да се примењује на туристичка путовања, а не на образовне и културне размене студената. Отуда је закључио да смештај студената у иностраној породици ипак не треба сматрати смештајем у контексту уговора о организовању путовања.

в) Друге туристичке услуге

Поред превоза и смештаја, а по Предлогу директиве и изнајмљивања возила, на основу уговора о организовању путовања се могу пружати и друге туристичке услуге. „Веома је тешко набројати шта све представља и шта може да представља туристичке услуге, јер се односи у овој области веома нагло и веома брзо мењају. Туристичке услуге се не појављују једино у области угоститељства, него и у областима саобраћаја, осигурања, трговине, банкарства, културе, забаве, домаће радности,

26 Ernst Führich, *Reiserecht – Handbuch des Reisevertrags-, Reisevermittlungs-, Reiseversicherungs- und Individualreiserechts*, Verlag C.H. Beck, München, 2010, стр. 38.

27 Слично: DTI, *нав. смернице*, одговор на питање бр. 7.

28 AFS Intercultural Programs Finland ry v Kuluttajavirasto ECJ Case C-237/97 [1999].

итд.²⁹ Закони уобичајено не набрајају шта је обухваћено појмом других туристичких услуга. Изузетак у том погледу представљају законодавства Мађарске, Италије, Португала, Словачке и Словеније, која примера ради наводе неке најзначајније друге туристичке услуге (на пример, услуге везане за спортске, религијске и културне догађаје).³⁰

Према Директиви о пакет аранжману, друге туристичке услуге су све оне услуге које нису споредне у односу на превоз или смештај и које представљају значајан део пакета. Према томе, друге туристичке услуге морају испуњавати следећа четири услова.

Прво, оне морају спадаати у категорију других услуга, што значи различитих од смештаја и превоза. Другим речима, ако се услуга састоји из смештаја или превоза она се не може сматрати другом услугом.³¹ Ово је посебно значајно код горе поменутих *fly drive* путовања и бициклистичких путовања, која се не могу третирати пакет аранжманима, јер се према становишту Европског суда правде састоје из две услуге превоза.

Друго, друге услуге морају да спадају у категорију туристичких услуга. Појам туристичких услуга не треба везивати само за услуге које се пружају лицима која путују из задовољства, већ и за услуге које се пружају лицима која иду на путовања у пословне, образовне, културне, спортске, религијске и сличне сврхе. Овакво шире схватање је последица ширег поимања туристе, који се више не посматра само као лице која одлази на одмор и разоноду, већ обухвата и лица која путују у пословне, професионалне и друге туристичке сврхе.³²

Према неким ауторима, коришћењем речи „туристичка“, Директива из свог домена примене искључује пословна путовања, јер се туристичком услугом не могу сматрати конференције, саветовања, и сл.³³ Као потпору за овакву тезу, наведен је и став Европског суда правде у случају *AFS Intercultural Programs Finland*, где суд избор школе за студенте није третирао другом туристичком услугом.³⁴ Међутим, овакво становиште

29 Славко Царић, у: Слободан Перовић, Драгољуб Стојановић (ред.), *Коментар Закона о облигационим односима – књига друга*, Правни факултет у Крагујевцу и Културни центар, Нови Сад, 1980, стр. 713.

30 Hans Schulte-Nlke, Leonie Meyer-Schwickerath у: Hans Schulte-Nlke, Christian Twigg-Flesner, Martin Ebers (eds.), *EC Consumer Law Compendium – Comparative Analysis*, 2007, стр. 235–237.

31 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 44.

32 За дефиницију туристе види: S. Medlik, *нав. дело*, стр. 167.

33 Више види: E. Führich, *нав. дело*, стр. 37.

34 Немачка је, имајући у виду овакав став Европског суда правде у односу на школовања студената у иностранству, одлучила да прошири домен примене уговора о организовању путовања и у односу на оваква путовања (боравак гостујућих

не треба прихватити, јер Директива несумњиво штити и пословне пакет аранжмане.³⁵ Наслов Директиве на најбољи начин потврђује жељу Европске комисије да прошири њен персонални домен примене, тако да не обухвата само класична путовања ради одмора (енгл. *package holidays*), већ сва путовања код којих друга уговорна страна пружа комбинацију (пакет) туристичких услуга (енгл. *package travel*).³⁶

Треће, оне не смеју бити споредне (субординиране, подређене, зависне) у односу на услуге превоза или смештаја.³⁷ У случају да су споредне оне се неће посматрати одвојено од превоза, односно смештаја, већ ће бити конзумиране тим услугама. На овај начин се жели избећи да се пакет аранжманом сматрају услуге превоза или смештаја, код којих превозилац или угоститељ својим путницима, односно гостима пружа и неке друге туристичке услуге (на пример, услуживање хране и точење пића). У пракси се најчешћи проблеми јављају у вези са квалификацијама услуга које пружају хотели, о чему је већ било речи. Такође, и квалификација услуге осигурања се може показати као спорна, јер није јасно у којој мери она спада у друге туристичке услуге. У теорији се наглашава да услугу путничког осигурања или не треба сматрати туристичком услугом или је треба третирати услугом која је споредна у односу на друге компоненте пакета.³⁸ Сличан закључак треба извести и за превоз пртљага, услуживање хране и пића, као и услугу чишћења која је саставни део услуге смештаја.³⁹

Четврто, туристичке услуге треба да представљају значајан део пакета. Да ли је услуга била значајна може се посматрати из три угла: угла цене, угла времена трајања и угла значаја који има (ово само у случају да не изискује велике трошкове и да пружање услуге траје кратко).⁴⁰ Највећи број држава чланица је преузео дефиницију из Директиве, без даље разраде шта се сматра значајним делом пакета, друге

ученика). Види: Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), § 651(I). Ово проширење је у складу са комунитарним правом, јер су правила Директиве минималног карактера. Види: Директива о пакет аранжманима, чл. 8; E. Führich, *нав. дело*, стр. 37–38.

35 Marc McDonald *et al.*, *European Community Tourism Law and Policy*, Blackhall Publishing, Dublin 2003, стр. 291; Драган Вујисић, „Имплементација Упутства ЕЕЗ о туристичком путовању у Закон о заштити потрошача Републике Србије“, *Право и привреда*, бр. 4–6/2012, стр. 422.

36 Commission of the European Communities, Proposal for a Council Directive on package travel, including package holidays and package tours, COM (88) final, 21.3.1988, 13, доступно на адреси: <http://aei.pitt.edu/12229/1/12229.pdf> (4.7.2013).

37 Предлог директиве додаје и изнајмљивање аутомобила.

38 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 48.

39 Предлог директиве, Преамбула, рецитал (17).

40 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 48.

су ближе одредиле шта се под овим појмом подразумева (на пример, у Чешкој друга туристичка услуга мора обухватати најмање 20% укупне цене аранжмана),⁴¹ док су се остале државе одредиле да изоставе услов „значајног дела пакета“, чиме је проширен појам пакет аранжмана (Пољска, Немачка, Мађарска и Литванија).⁴² У теорији се указује на то да овај услов може довести до нелогичног исхода. Примера ради, ако туристичка агенција за заљубљенике америчке кошаркашке лиге закључи уговор којим се обавезује да обезбеди услуге превоза до САД и карте за кошаркашку утакмицу, вероватно је да се овај уговор неће квалификовати као пакет аранжман, јер је цена карата безначајна у односу на укупну цену.

Европска комисија је констатовала да овај услов ствара проблеме у тумачењу.⁴³ Међутим, он није избрисан у Предлогу нове директиве о пакет аранжманима.⁴⁴

Српски прописи који уређују материју уговора о организовању путовања, нажалост, на другачији начин схватају појам других туристичких услуга. Закон о облигационим односима их одређује као друге услуге које су везане за превоз и боравак. На овај начин закон друге туристичке услуге схвата као акцесорне у односу на основне туристичке услуге, што је директно супротно решењу садржаном у Директиви о пакет аранжманима. У односу на четири горенаведене карактеристике других туристичких услуга, Закон о облигационим односима испуњава само први услов – да спадају у категорију других услуга. Везивањем других туристичких услуга за превоз или боравак, закон неоправдано сужава домен своје примене, јер се самосталне туристичке услуге не рачунају. Са друге стране, закон је неоправдано значајно проширио домен своје примене, јер би се пакет аранжманом сматрала комбинација једне основне туристичке услуге (на пример, боравак) и једне услуге која је везана за њу (на пример, коришћење базена или спа центра). Овакво проширење је неприхватљиво, јер се такве услуге обавезно искључују из

41 У Преамбули Предлога директиве стоји да ће се друга туристичка услуга сматрати значајном ако чини више од 20% од укупне цене или на други начин представља битан елемент путовања (рецитал (17)).

42 Нав. према: Н. Schulte-Nlke, L. Meyer-Schwickerath у: Н. Schulte-Nlke, С. Twigg-Flesner, М. Ebers (eds.), *нав. дело*, стр. 235–236.

43 Working Document on the Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours (даље у фуснотама: Working Document 2007), Brussels, 26.7.2007, стр. 6, доступно на адреси: http://ec.europa.eu/consumers/rights/commission_working_document_final26-07-2007.pdf (3.7.2013).

44 Према Предлогу директиве о пакет аранжманима, ако се пружају две туристичке услуге, од којих је једна основна а друга споредна, споредна мора да представља значајан део пакета, како би се такав уговор сматрао уговором о организовању путовања (чл. 2(2)(d)).

појма других туристичких услуга. Према томе, Закон о облигационим односима је у оквиру појма других туристичких услуга обухватио услуге које не смеју бити обухваћене, а искључио услуге које морају бити обухваћене.

Закон о заштити потрошача туристичке услуге дефинише као „превоз, смештај и друге туристичке услуге“.⁴⁵ На овај начин је отклоњен недостатак из Закона о облигационим односима, према коме друге туристичке услуге морају обавезно бити везане за основне туристичке услуге. Међутим, Закон о заштити потрошача је отишао у другу крајност, јер је проширио појам других туристичких услуга. Наиме, закон их није ни у једном правцу ограничио, што значи да се оне не сматрају споредним туристичких услугама, које морају да испуњавају неке посебне услове, већ се свака туристичка услуга може третирати другом туристичком услугом за сврхе дефинисања пакет аранжмана. За разлику од Директиве о пакет аранжманима, друге туристичке услуге могу бити споредне у односу на превоз или смештај и не морају представљати значајан део пакета.

2. Услуге се морају односити на исто путовање

Пружање две или више врста туристичких услуга није довољно за постојање пакет аранжмана, јер он не обухвата „прост збир изолованих услуга“.⁴⁶ Услуге које се пружају морају на неки начин да буду повезане, због чега се уобичајено говори о тзв. скупу услуга.⁴⁷ Та веза може бити директна или индиректна. Директна веза се успоставља онда када услуге које се пружају чине једну недељиву целину. Ово су пакет аранжмани у ужем смислу, и код њих се туристичке услуге надовезују једна на другу (примера ради, прво се организује превоз путника до хотела, након тога смештај у хотелу, а на крају се путник превози до места полазишта). Индиректна веза између различитих врста туристичких услуга се успоставља онда када се све услуге везују за исто путовање (на пример, организован је превоз и излет, али не и смештај који их повезује). За постојање пакет аранжмана је довољно да су две врсте туристичких услуга индиректно повезане, тј. битно је само да се оне односе на исто путовање. Са изузетком Предлога директиве о пакет аранжманима, међународни и национални правни извори не помињу ову карактеристику пакет аранжмана.

45 Исто и: ЗОТ (1994), чл. 6(2); ЗОТ (2005), чл. 51(1).

46 Ј. Веселиновић, С. Игњатовић, *нав. чланак*, стр. 87.

47 „Скуп услуга’ није само прости збир изолованих услуга, већ резултат њиховог смишљеног распореда и синхронизованог узајамног односа који коначно доводи до нове суштине: организованог путовања.“ В. Шмид, у: Б. Благојевић, В. Круљ (ред.), *нав. дело*, стр. 379.

3. Припремљен скуп услуга од стране организатора самостално или на захтев путника

У Директиви о пакет аранжманима пакет је дефинисан као „унапред припремљена комбинација најмање две од следећих компоненти...“. У пракси се поставило питање тумачења израза „унапред припремљен“ (енгл. *pre-arranged*). Неспорно је да ова језичка конструкција покрива конвенционалне аранжмане, код којих туристичка агенција унапред припрема туристичко путовање и као такво нуди свим заинтересованим лицима.⁴⁸ У крајњој линији, Директива је и писана имајући у виду оваква организована путовања. То се најбоље види у решењу првобитног Предлога Директиве, у коме је стајало да се она односи на пакете који су понуђени „путем брошура, или других форми рекламирања, јавности генерално“.⁴⁹ Међутим, временом су се развили и другачији модалитети креирања пакет аранжмана, код којих путници све више утичу на туристичке услуге које ће се комбиновати. Туристичке агенције у жељи да привуку што већи број путника учестало удовољавају таквим захтевима.⁵⁰ Због тога је питање да ли овакви аранжмани потпадају под домен примене Директиве добило велики практичан значај. Неке државе чланице, попут Велике Британије, овакве аранжмане подводе под појам уговора о организовању путовања,⁵¹ док друге, попут Немачке⁵² и Чешке, комбинацију услуга састављену на захтев потрошача не сматрају пакетом.⁵³ Имајући у виду све проблеме, Европска комисија је закључила да је језичка конструкција унапред припремљеног пакета „вештачка, са нејасним значењем и последицама, и да би је требало елиминисати“,⁵⁴ што је и учињено Предлогом нове директиве.

48 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 28.

49 Report on the Implementation of Directive 90/314/EEC on Package Travel and Holiday Tours in the Domestic Legislation of EC Member States (даље у фуснотама: Извештај о имплементацији Директиве), SEC(1999) 1800 final, стр. 8, доступно на адреси: http://ec.europa.eu/consumers/cons_int/safe_shop/pack_trav/pack_trav02_en.pdf (1.8.2013).

50 У теорији се прави разлика између индивидуалних путовања, код којих туристичка агенција поступа по захтевима и жељама путника, и групних путовања, код којих туристичка агенција на основу анализе тржишта саставља програм путовања, који се као такав нуди свим заинтересованим лицима. Види: М. Драгашевић у: С. Перовић (главни редактор), *нав. дело*, стр. 1414–1415; М. Драгашевић, у: М. Мићовић (приредио), *нав. дело*, стр. 212–213.

51 The Package Travel, Package Holidays and Package Tours Regulations 1992, чл. 2(1).

52 Више о немачком решењу у овом погледу види: Klaus Tonner, „Is German Travel Law Prepared for ‘Dynamic Packaging’? A Note on ABTA v CAA from a German Perspective“, *International Travel Law Journal*, 2006, стр. 112–113.

53 H. Schulte-Nilke, L. Meyer-Schwickerath у: H. Schulte-Nilke, C. Twigg-Flesner, M. Ebers (eds.), *нав. дело*, стр. 235.

54 Извештај о имплементацији Директиве, стр. 8.

У случају *Club-Tour v Garrido*, Европски суд правде је закључио да су овакви уговори обухваћени Директивом о пакет аранжманима.⁵⁵ Суд је заузео становиште према коме Директива обухвата и аранжмане које организује туристичка агенција на захтев или у складу са налозима датим од стране потрошача или одређене групе потрошача. Овакав закључак суд је донео на основу дефиниције пакет аранжмана, која не искључује овакво тумачење, али и тачке (j) Анекса Директиве, у којој стоји да ће се у уговору навести „посебни захтеви о којима је потрошач обавестио организатора или посредника...“. Према томе, данас се недвосмислено може рећи да Директива о пакет аранжманима покрива и аранжмане „кројене по мери путника“, што је изричито унето у текст Предлога нове директиве. Уосталом, путници имају потребу за заштитом и код ових аранжмана.⁵⁶

Закон о облигационим односима није препознао овај проблем, што и не чуди, имајући у виду да су у време његовог доношења доминирали традиционални пакет аранжмани. Међутим, закон ниједном својом нормом није ограничио своју примену само на аранжмане које је унапред припремила туристичка агенција. За разлику од Закона о облигационим односима, Закон о заштити потрошача је под утицајем става Европског суда правде изнетог у случају *Club-Tour v Garrido*, навео да туристичке услуге трговац може да утврди „самостално или по захтеву потрошача“, чиме је откоњена свака евентуална дилема.⁵⁷

Приликом тумачења појма „унапред припремљен“ се поставило и питање када пакет мора бити припремљен. Да ли туристичке услуге морају бити написане пре него што путник уђе у туристичку агенцију или пре него што је уговор закључен или је довољно да то буде познато другој уговорној страни пре путовања? Европски суд правде се у случају *Club-Tour v Garrido* изјаснио и у погледу овог питања. Термин „унапред припремљен“ се мора тумачити тако да укључује комбинацију услуга састављених у тренутку закључења уговора између туристичке агенције и потрошача. Услуге које се накнадно понуде (на пример, посета музеју или излет) нису укључене у пакет аранжман.⁵⁸ У Предлогу нове директиве је у складу са изнетим становиштем Европског суда правде наведено да пакет обухвата све туристичке услуге које су обухваћене у моменту закључења уговора.

55 *Club-Tour, Viagens e Turismo SA v Alberto Carlos Lobo Gonçalves Garrido, and Club Med Viagens Lda*, Case C-400/00, 30.4.2002.

56 Извештај о имплементацији Директиве, стр. 8.

57 Слично: Д. Вујисић, *нав. чланак*, стр. 420–421.

58 О разлозима због којих би накнадно уговорене туристичке услуге требало сматрати саставним делом пакет аранжмана више види: Vilim Gorenc, Andrea Pešutić, „Razgraničenje organizatora i posrednika putovanja“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 56, No. Posebni broj, 2006, стр. 30–31.

4. Јединствена цена

За више туристичких услуга које су саставни део пакет аранжмана путник плаћа јединствену (укупну, паушалну, енгл. *inclusive price*, нем. *Gesamtpreis*, фр. *a un prix tout compris*) цену. Другим речима, путник не плаћа одвојено сваку појединачну туристичку услугу, већ су све оне укључене у јединствену цену. У неким земљама су уговори о организованом путовању познати под називом паушално путовање, а назив су добили по паушалној цени коју путник плаћа.⁵⁹

Сам појам јединствене цене је непрецизан и омогућава различита тумачења. Нејасно је да ли мора постојати јединствена цена за све туристичке услуге, а какве су последице у случају да је нека индивидуална услуга изузета и посебно наплаћена. Због тога Директива о пакет аранжманима садржи одредбу према којој „одвојена наплата различитих компоненти истог пакета не утиче на обавезе организатора или посредника према овој Директиви“.⁶⁰ Сличну одредбу има и српски Закон о заштити потрошача, јер извојени обрачун и наплата појединачних услуга не утичу на постојање пакет аранжмана. На овај начин су организатори путовања онемогућени да разбију пакет на више туристичких услуга, и да путнику дају одвојене рачуне за сваку услугу, како би избегли примену правног режима за пакет аранжмане захваљујући непостојању јединствене цене.⁶¹

Значање појма јединствене цене је било предмет екстензивне анализе у енглеској судској пракси, и то у случају *АВТА в. САА*.⁶² Британски суд је овим поводом закључио да се истовремена и комбинована продаја туристичких услуга од стране туристичких агенција по цени која је једнака збиру цена сваке од компонената не може сматрати јединственом ценом, те се не уклапа у дефиницију пакет аранжмана. Судија је свој закључак објаснио на једноставном примеру: пакет аранжман се разликује од одласка у самопослугу, где на изласку плаћате цену која је једнака збиру цена сваког од купљених артикала. Другим речима, пакет аранжман је нешто више од збира вредности сваке од туристичких услуга.

59 За критику овакве терминологије види: В. Шмид, *нав. дело*, стр. 127–128.

60 Значајан број држава чланица није интегрисао ову одредбу у своје законодавство. Види: Н. Schulte-Nilke, L. Meyer-Schwickerath у: Н. Schulte-Nilke, С. Twigg-Flesner, М. Ebers (eds.), *нав. дело*, стр. 237.

61 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 33.

62 The Association of British Travel Agents Ltd. („АВТА“) v The Civil Aviation Authority („САА“) and The Secretary of State for Trade and Industry [2006] EWHC 13 (Admin) (17 January 2006); The Association of British Travel Agents Ltd. v Civil Aviation Authority [2006] EWCA Civ 1356 (18 October 2006). Више види: Alan Saggerson, *Package Holiday Law: Cases and Materials*, XPL, UK, 2008, стр. 173–199.

У одговору на питање да ли је резон енглеског суда у случају АВТА v. САА био исправан, треба поћи од тога да су у пракси могуће три комбинације обрачуна јединствене цене:⁶³ прво, да је коначна цена већа од збира цена појединачних туристичких услуга; друго, да је коначна цена нижа од збира цена појединачних туристичких услуга; и треће, да је коначна цена једнака збиру цена појединачних туристичких услуга. Очигледно је да су прве две комбинације обухваћене појмом јединствене цене и да се уклапају у дефиницију пакет аранжмана. Трећа комбинација је, међутим, спорна. У одговору на питање да ли јединствена цена може бити једнака збиру цена појединачних туристичких услуга, треба поћи од језичког и циљног тумачења. Према језичком тумачењу релевантне одредбе Директиве, нема препрека да се закључи да појам јединствене цене обухвата и цену која је једнака збиру вредности појединачних услуга. Уосталом, Директива није дефинисала јединствену цену, те би сужавање појма у наведеном смислу било тешко брањиво. Ако се пође од циљног тумачења, према коме је смисао регулативе пакет аранжмана заштита путника, не постоји довољно оправдан разлог за прављење разлике између ситуације када је путнику наплаћена цена која је једнака, односно која је већа или мања од вредности појединих туристичких услуга. У обе ситуације путницима је потребна подједнака заштита.⁶⁴ Из наведеног треба закључити да чињеница да је цена аранжмана једнака збиру вредности укључених туристичких услуга не значи да се тај уговор не може сматрати уговором о организовању путовања.

За постојање пакет аранжмана су релевантни одговори на следећа три питања:⁶⁵

- 1) Да ли путник зна цену сваке услуге? Ако је одговор на ово питање негативан, онда је реч о пакет аранжману, а ако је позитиван онда се прелази на следеће питање.
- 2) Да ли путник може да купи било коју појединачну туристичку услугу без осталих? Ако је одговор на ово питање негативан, онда је реч о пакет аранжману, а ако је позитиван онда се прелази на последње питање.
- 3) Да ли је цена индивидуалне туристичке услуге зависи од тога да ли клијент купује више од једне услуге? Ако је одговор на ово питање негативан, онда нема пакет аранжмана, а ако је позитиван онда је реч о пакет аранжману.

63 Marc Mc Donald, „A Community Law Perspective on the Decision in Abta v CAA“, *International Travel Law Journal*, 2006, стр. 120.

64 M. Mc Donald, *нав. чланак*, стр. 124.

65 Simon Bunce, „What is a Package“, *International Travel Law Journal*, 2007, стр. 138.

У сваком случају, чини се да је концепт јединствене цене као услова за постојање пакета аранжмана сувишан. У овом погледу је упутно погледати решење немачког права, које не садржи појам јединствене цене, већ користи термин „укупност туристичких услуга“ (нем. *Gesamtheit von Reiseleistungen*) и уговорену цену.⁶⁶ Према томе, акценат у немачком праву је на скупу туристичких услуга, тј. комбинацији две или више услуга повезаних у једну целину,⁶⁷ а не на цени. Отуда појам јединствене цене не игра значајну улогу, а према ставу правне теорије, јединствена цена је индиција за постојање пакет аранжмана, али не и нужан елемент, јер уговор о организовању путовања може постојати и у случају непостојања јединствене цене.⁶⁸

Закон о облигационим односима познаје концепт јединствене цене, јер се законом путник „обавезује да организатору плати једну укупну (паушалну) цену“.⁶⁹ Супротно решење садржи Закон о заштити потрошача, који у дефиницији пакет аранжмана не помиње цену.

5. Дужина трајања

Основно правило везано за дужину трајања уговора о организовању путовања је садржано у Директиви о пакет аранжманима и гласи: овај уговор мора трајати дуже од 24 часа или укључивати једно ноћење. Из наведеног се закључује да Директива пакет аранжман првенствено везује за вишедневна путовања. Међутим, схватајући да и нека путовања која трају краће од 24 часа могу и треба да буду обухваћена појмом организованог путовања, Директива је увела и један изузетак од основног правила, према коме пакет аранжман може представљати и путовање које је краће од 24 часа, али само под условом да обухвата ноћење. Између основног правила и изузетка постоји једна значајна разлика. Ако путовање траје дуже од 24 часа онда је битно само да су комбиноване две врсте туристичких услуга, а неважно је које (на пример, услуга превоза и нека друга туристичка услуга). Супротно томе, ако путовање траје краће од 24 часа, онда ће се сматрати пакет аранжманом само ако као једну од туристичких услуга укључује услугу смештаја са ноћењем (на пример, путник одлази из Београда у 19 часова авионом за Лондон, где бива смештан у хотелу, а након јутарњег пословног састанка се враћа авионом за Београд у 15 часова).

66 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), § 651a(1).

67 М. Драгашевић, у: М. Мићовић (приредио), *нав. дело*, стр. 212.

68 К. Топнер, *нав. чланак*, стр. 112.

69 Исто и: ЗОТ (1994), чл. 6(2); ЗОТ (2005), чл. 51(1).

У теорији је овај услов за постојање уговора о организовању путовања подвргнут оштрој критици.⁷⁰ Основни разлог за критику је чињеница да Директива о пакет аранжманима не покрива организовање једнодневних излета, који су у пракси веома чести. Код њих организатор пружа више различитих туристичких услуга повезаних у једну целину, при чему не укључују ноћење, трају краће од 24 часа и за њих путник плаћа јединствену (паушалну) цену. Ако се схвати да је основна идеја релулативе уговора о организовању путовања заштита путника, онда постаје нејасно зашто су овакви туристички аранжмани изузети. Неки примери оваквих уговора, попут одлазака на велике културне или спортске догађаје (на пример, Светско првенство у фудбалу), могу бити далеко скупљи од многих вишедневних пакет аранжмана.⁷¹ У тим ситуацијама је имовина путника угроњенија у поређењу са корисницима пакет аранжмана, те је и потреба за њиховом заштитом израженија.⁷² Слично је и са неким све раширенијим врстама излета, који укључују одређене пустоловне активности (на пример, рафтинг, параглајдинг, планинарење, и сл.), код којих је сигурност живота и здравља угроњенија у односу на класичне пакет аранжмане.⁷³ Према томе, у перспективи се треба заложити за укидање везе између пакет аранжмана и вишедневних путовања.⁷⁴ Неке државе чланице Европске уније нису увеле ово ограничење (на пример, Немачка, Финска, Аустрија⁷⁵ и Пољска⁷⁶),⁷⁷ чиме су путницима пружиле виши ниво заштите од оног који је предвиђен комунитарним правом.

70 О потреби промене Директиве о пакет аранжманима у овом правцу види: Philip Bushill-Matthews, „Report on general aspects of consumer protection policy and, in particular, consumer information and education with regard to the application of Directive 90/314/EEC“, (2001/2136(INI)), стр. 7, доступно на: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A5-2001-0463+0+DOC+PDF+V0//EN> (10.2.2014). Види и: V. Gorenc, A. Pešutić, *нав. чланак*, стр. 31–32.

71 V. Gorenc, A. Pešutić, *нав. чланак*, стр. 31–32.

72 Више види: Marko Varetić *et al.*, *нав. дело*, стр. 126–127; V. Gorenc, A. Pešutić, *нав. чланак*, стр. 32.

73 Marko Varetić *et al.*, *нав. дело*, стр. 127; V. Gorenc, A. Pešutić, *нав. чланак*, стр. 32.

74 Предлог директиве је и поред критика задржао постојеће решење (чл. 2(2)(а)), а званично оправдање је да путници краткотрајних путовања имају мању потребу за заштитом, као и да нема потребе наметати трговцима велике трошкове (Преамбула, рецитал (19)).

75 Аустрија у неколико закона уређује материју уговора о организовању путовања, а само у једном (Закону о заштити потрошача) ово ограничење је избачено.

76 Пољско право препишује релевантну одредбу Директиве, али уводи још један изузетак, према коме пакет аранжман обухвата и путовања краћа од 24 часа ако укључује промену места. На тај начин су обухваћени и излети.

77 H. Schulte-Nlke, L. Meyer-Schwickerath у: H. Schulte-Nlke, C. Twigg-Flesner, M. Ebers (eds.), *нав. дело*, стр. 234–236.

Закон о облигационим односима, по узору на Бриселску конвенцију, не садржи временско ограничење уговора о организованом путовању, што значи да је из тог угла посматрано значајно проширено појмовно одређење овог уговора у односу на право Европске уније. Супротно томе, Закон о заштити потрошача, по узору на Директиву, у дефиницији пакет аранжмана наглашава да уговор мора да траје дуже од 24 часа или, ако траје краће, да укључује једно ноћење.⁷⁸

III Укључивање динамичких пакета у појам уговора о организовању путовања

Од усвајања Директиве о пакет аранжманима 1990. године тржиште туристичких услуга је доживело значајне промене. Поред класичних (традиционалних) дистрибутивних ланаца, Интернет је постао све значајнији медијум преко кога се нуде туристичке услуге. Туристичке услуге се више не комбинују искључиво на традиционалан начин, у оквиру тзв. унапред припремљених пакет аранжмана, већ све већу улогу у њиховом комбиновању и повезивању имају путници. Велики број тих аранжмана или очигледно нису покривени одредбама Директиве о пакет аранжманима, или се налазе у сивој зони, што значи да је нејасно да ли потпадају под њену регулативу.⁷⁹ Случај *Club-Tour v Garrido* је отворио врата примене Директиве неким од оваквих аранжмана, при чему је недовољно јасно какве су контуре судски проширеног новог појма пакет аранжмана.

Пакет аранжмани код којих путници самостално комбинују туристичке услуге различитих пружалаца, најчешће преко Интернета, су у пракси и теорији постали познати под називом „динамички путнички пакети“ (енгл. *dynamic travel packages* или само *dynamic packages*). Динамички пакет мора да испуњава два услова: прво, да је реч о пакету (комбинација више врста туристичких услуга; пружаоци услуга су различити, али пословно повезани; и услуге се купују у исто време), и друго, да има динамички карактер, што значи да путник одлучује које ће елементе укључити, а које избацити.⁸⁰

Суштина динамичких пакета је да код њих долази до поделе уговора, јер се туристичке услуге путницима продају појединачно.⁸¹ Према

78 ЗЗП, чл. 5(1)(29); ЗОТ (2005), чл. 51(1).

79 Предлог директиве, Преамбула, рецитал (2).

80 О појму динамичких пакета више види: London Economics, „Study on Consumer Detriment in the area of Dynamic Packages – Final report to the European Commission – Health and Consumers DG“ (даље у фуснотама: Студија о динамичким пакетима), November 2009, стр. 4–5, доступно на: http://ec.europa.eu/consumers/rights/docs/study_consumer_detriment_dyna_packages_en.pdf (13.2.2014).

81 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 31.

томе, не закључује се један уговор о организовању путовања, већ више уговора о пружању конкретних туристичких услуга. Некада се ови уговори закључују са различитим трговцима, а некада са истим трговцем. Закључују се превасходно посредством Интернета, и то преко посебних сајтова који пружају путницима могућност да самостално комбинују више различитих туристичких услуга.⁸² Након што путник све жељене туристичке услуге убаца у, популарно названу, „корпу“, врши се плаћање. Овакви уговори изгледају као пакет аранжмани, али они то нису, јер је реч о одвојеним уговорима, које по правилу прате и посебна задужења по дебитној или кредитној картици.⁸³ У пракси је често и упућивање једног сајта на други (тзв. међусобно повезани сајтови), где се смањује број „кликера“ које потрошач треба да учини. Циљеви формирања оваквих и сличних сајтова су вишеструки. Они су мотивисани првенствено комерцијалним разлозима, јер се потрошачима даје већи избор и омогућава се тзв. „one stop shopping“.⁸⁴ Међутим, не треба занемарити ни чињеницу да се на овај начин умањује потенцијална одговорност трговаца, јер ови уговори по правилу неће бити квалификовани као уговори о организовању путовања.⁸⁵

Учесталост динамичких пакета у туристичкој пракси је указао на то да све већи број путника нема одговарајућу заштиту, која је присутна код конвенционалних, тј. унапред припремљених пакет аранжмана. Управо са том идејом, Предлог нове директиве проширује дефиницију пакет аранжмана, тако што овај појам више није резервисан само за ситуације када један организатор путовања или посредник комбинује туристичке услуге, самостално или на захтев путника, пре закључења уговора. Према Предлогу, пакет обухвата и комбинацију најмање две врсте туристичких услуга у циљу истог путовања, без обзира да ли су закључени одвојени уговори са појединим пружаоцима услуга, под условом да су те туристичке услуге:⁸⁶

- (1) купљене на једном продајном месту у оквиру истог поступка резервације,
- (2) понуђене или наплаћене са јединственом или укупном ценом,
- (3) рекламиране или продате под називом „пакет“ или другим сличним термином,

82 За примере види: <http://www.expedia.com/>, <http://www.lastminute.com/>, <https://www.ryanair.com/>, <http://travel.yahoo.com/>, <http://www.travelocity.com/>, <http://www.orbitz.com/>, <http://www.trip.com/>, <http://www.ebookers.com/>, и сл.

83 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 31–32.

84 D. Grant, S. Mason, *нав. дело*, стр. 32.

85 О негативним последицама динамичких пакета по потрошаче више види: Студија о динамичким пакетима, стр. 11–20 и 27–130.

86 Предлог директиве, чл. 3(2)(b).

- (4) комбиноване након закључења уговора, којим трговац омогућава путнику да сам изабере између различитих врста туристичких услуга, или
- (5) купљене од различитих трговаца који су повезани у *online* поступку резервације, у коме се име путника или подаци неопходни да закључење посла резервације преносе између трговца најкасније у тренутку потврде резервације прве услуге.⁸⁷

IV Закључак

Паралелно уређење уговора о организовању путовања у два важећа закона представља велики проблем за Републику Србију. Неспорно је да Закон о заштити потрошача, као касније донет закон, има примат у примени. Међутим, проблем је у томе што је дефиниција уговора о организовању путовања садржана у Закону о облигационим односима у одређеним сегментима шира од концепта усвојеног Законом о заштити потрошача. Ово је посебно видљиво у чињеници да Закон о заштити потрошача везује пакет аранжман само за уговоре који трају дуже од 24 часа, што значи да се Закон о облигационим односима, који не садржи ово ограничење, примењује на краткотрајна путовања (на пример, излете).

Рад је указао на бројне пропусте Закона о облигационим односима и Закона о заштити потрошача у материји дефинисања појма уговора о организовању путовања. Док су недостаци у Закону о облигационим односима били очекивани, имајући у виду када је закон писан и промене које су се у међувремену десиле, изненађују бројне непрецизности у Закону о заштити потрошача, који је требало да интегрише основне идеје Директиве о пакет аранжманима, као и да поведе рачуна о неким новим тенденцијама у овој области. Позитивноправној регулативи дефинисања појма уговора о организовању путовања у Закону о заштити потрошача се могу упутити следеће замерке:

- 1) у закону не стоји да пакет аранжман подразумева комбинацију две или више врста туристичких услуга, већ је довољно да се пружи две туристичке услуге, што језичким тумачењем води погрешним закључцима;
- 2) изузетак који познаје Закон о заштити потрошача, а који се односи на вишедневни боравак који укључује само услугу

⁸⁷ Подаци који се преносе између трговаца се по правилу односе на податке који су неопходни за плаћање (на пример, подаци који се налазе на кредитној картици путника), док други подаци, попут дестинације или времена путовања, нису релевантни. Види: Предлог директиве, Преамбула, рецитал (18).

- смештаја у одређеним терминима или одређеном трајању, у потпуности одудара од логике уговора о организовању путовања;
- 3) Закон о заштити потрошача је проширио појам других туристичких услуга, јер не предвиђа никакво посебно ограничење за њих; супротно томе, Директива о пакет аранжманима наглашава да друге туристичке услуге не смеју бити споредне у односу на превоз или смештај и да морају представљати значајан део пакета;
 - 4) у закону је потребно додати да комбинација туристичких услуга треба да се односи на исто путовање;
 - 5) потребно је преиспитати одредбу према којој уговор о организовању путовања мора да траје дуже од 24 часа или, ако траје краће, да укључује једно ноћење;
 - 6) појам уговора о организовању путовања треба проширити тако да се укључе и тзв. динамички пакети, који су из године у годину све учесталији.

Vuk RADOVIĆ, PhD, M.A., LL.M.

Associate Professor at the Faculty of Law University of Belgrade

BROADENING THE CONCEPT OF ORGANIZED TRAVEL CONTRACT

Summary

The organized travel contract, as the most important contract in the area of tourism, is not easy to define. Major features of this contract are not universally recognizable, because international and national sources of law do not share uniform ideas. By comparing the definitions of organized travel contract in Brussels convention (CCV), Directive on package travel, package holidays and package tours and Proposal for new directive on package travel, the author determines the progressive development of international regulation, as well as the adaptation of this contract to new circumstances.

In Serbian law the organized travel contract is regulated by the Law on obligations and Law on consumer protection. These two laws contain basically different definitions of this contract, which is of great practical significance, because by delineating the definitions we are answering the question whether the

Law on obligations is applicable after entering into force of the Law on consumer protection. In this article, the author analyzes the basic characteristics of organized travel contract, and afterwards explores whether the Serbian regulation implements these ideas. At the end, the author concludes that the Serbian current regulation of this topic has to be improved and suggests the ways of future development.

Key words: *organized travel contract, traveller, organiser, dynamic packages, tourist services, Directive on package travel, package holidays and package tours, Law on consumer protection, Law on obligations.*